

нології також доказали свою ефективність при інтенсивній підготовці спеціалістів різних областей діяльності. Особу зацікавленість в практичному оволодінні внутрішніми алгоритмами аналізу і корекції поведінки людей, психологічного впливу, продуктивного мислення, ефективною комунікації і мотивації демонструє сфера управління вищою освітою. Ведь керівник прагне пізнати підлеглих, щоб визначити найбільш ефективну тактику впливу. Емоційні стосунки впливають на спрямованість і силу управлінського впливу і, як наслідок, результативність професійної діяльності.

Ключові слова: психотехнології, професійне керівництво, психотехніки, внутрішній світ, превентивні психотехніки, аутогенні психотехніки, суггестивне програмування, реабілітаційні психотехніки, інформаційні психотехніки.

Izbash S.S. The role of psychological technologies as a science on the system of psycho-techniques influence on people in theory and practice of management educational institution

In the article the author proves the historical origin of psychological technologies as a science about the system of psycho-techniques of managing people. Defining the essence of concepts of psychological technologies, as a means of influencing people emphasizes that psychological technologies implemented in communication and represent a system of interconnected internally motivated psycho-techniques, which are based on the analysis of interaction and personal improvement. The author reveals the classification of psychological technologies, which include preventive, operational and rehabilitative psycho-techniques. Psychological technologies also proven to be effective in intensive preparation of specialists of different areas. Of particular interest in the practical mastering of internal algorithms for analysis and correction of the behavior of people, the psychological impact of productive thinking, effective communication, and motivation demonstrates the sphere of management of the educational institution. Because the head is to discover the subordinate, to determine the most effective influence tactics. Emotional relationships affect the direction and force of administrative action, and, as a consequence, the effectiveness of professional activity.

Keywords: psychological technologies, professional management, psycho-techniques, inner peace, preventive psycho-techniques, autogenic psycho-techniques, suggestion programming, rehabilitation psycho-techniques, information psycho-techniques.

Стаття надійшла до редакції 1.11.2013 р.

Статтю прийнято до друку 8.11.2013 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор
Аносов І.П.

УДК : 373.1.013

**ПРОЕКТИВНО-РЕФЛЕКСИВНА ТЕХНОЛОГІЯ
НАВЧАННЯ ЯК ЗАСІБ СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ,
ЗДАТНОЇ ДО ЖИТТЄТВОРЧОСТІ**

Казаннікова О.В.

Постановка проблеми. Сьогодні майбутнє стає все більш залежним від ставлення суспільства до освіти, від того, як трактується не тільки статус освіти, а й сам її зміст і функції. Сучасному українському суспільству необхідне переосмислення освіти як явища, соціального інституту і соціальної сфери. Це переосмислення обумовлене постановкою питання про те, чим повинна бути освіта, яка заповнює все дитинство і молодість людини, – тільки підготовкою до життя чи власне життям [2, с. 11]. Осмислюючи синергетичні основи освіти ХХІ ст., В. Кремень стверджує, що головна мета сучасної освіти – творення людини, здатної бути адаптованою до умов життєдіяльності у ХХІ ст. і протистояти новим викликам та, у зв'язку з цим, влучно наводить слова

О. Уайлда: «Освіта – дивна річ, але не варто забувати про те, що нічого, що справді потрібно знати, неможливо навчити» [7, с. 3]. Цим «знанням», на думку В. Кременя є «здатність до життєтворчості», а також «вміння вчитися» і креативність мислення, які становлять основу означеної здатності та формуються і розвиваються в процесі навчання. Подібною думки дотримується також О. Джура, зазначаючи, що одним з головних аспектів трансформації освітньої сфери є становлення освіти, спрямованої на вирішення евристичних завдань, на навчання методам евристики, творчості, на пошуки нового [2, с. 26]. На підставі означеного дослідник робить висновки про практично-прагматичну спрямованість сучасної освіти. Згідно Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року в основу новаторських підходів до удосконалення середньої освіти має лягти філософія людиноцентризму, сутність якої полягає в гуманізації педагогічного процесу, поважному ставленні до особистості дитини як суб'єкта пізнання та соціальної творчості, створенні умов для оволодіння дитиною «мистецтва навчатися» [9].

Грунтуючись на останніх досягненнях науковців та концептуальних положеннях нормативних документів, робимо висновок про те, що школа має відмовитись від «переваг» освітніх методик минулого та розробити нові: такі, що відповідають запитам сучасного випускника. У зв'язку з цим І. Єрмаков акцентує увагу на тому, що «переведення на мову реальної практики всіх складних завдань вимагає від освітян нового педагогічного осмислення, пошуку новаторських підходів...» [4]. На нашу думку такі новаторські підходи повинні базуватися саме на життєтворчій освітній парадигмі, засадами якої є:

- компетентне ставлення особистості до життя, потреба в самопізнанні, саморозумінні, саморегуляції;
- оволодіння науковими знаннями про сутність та методи життєздійснення;
- усвідомлення, організація свого психологічного часу, життєвого шляху;
- проблемне бачення свого життя;
- осмислене розв'язання міжособистісних суперечностей;
- здатність до об'єктивної оцінки рівнів, сфер і меж поширення своєї життєвої активності;
- усвідомлену й адекватну оцінку результатів своєї життєтворчості;
- філософське, етичне осмислення свого життя (І. Єрмаков, В. Нечипоренко) [8].

Саме тому можна стверджувати, що освітній простір сучасної школи має бути простором життя дитини, в якому вона не готується до життя, а живе, в якому вихованця плекають як творця і проектувальника свого життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми. Концепт життєтворчості, що використовується у вітчизняній психологічній та педагогічній науці, найповніше відображає зміст досліджуваного процесу: «становлення особистості, адаптованої до умов життєдіяльності у XXI ст.». Дана категорія охопила дослідження розвитку діяльності (О. Леонт'єв), розвитку мотивації (В. Асеев, В. Вілюнас), розвитку активності (Д. Богоявленська, В. Петровський), розвитку смислової системи (Б. Братусь, Д. Леонт'єв), розвитку свідомості (В. Зінченко) та самосвідомості (І. Кон), розвитку рефлексивно-творчих процесів (І. Семенов, С. Степанов) [10]

Освітня проблематика в структурі життєтворчості особистості, роль освіти в системі її самореалізації, самоздійснення на різних етапах людської історії завжди була в центрі наукових досліджень. Серед українських науковців, які торкалися означеної проблеми, слід назвати таких дослідників, як: Є. Андрос, В. Андрущенко, Т. Андрущенко, В. Бакіров, В. Бех, В. Богданов, О. Бойко, А. Бичко, Г. Волинка, О. Гомілко, О. Джура, Л. Губерський, В. Дзоз, М. Злотіна, В. Євтух, І. Єрмаков, В. Кремень, С. Кримський, М. Лукашевич, М. Михальченко, В. Муляр, І. Надольний, В. Огнев'юк, О. Онищенко, О. Скубашевська, Л. Сохань, В. Скотний, Н. Скотна, В. Шинкарук, В. Ярошовець, О. Яценко та інші [2, с. 3]. Особливої уваги заслуговують праці Л. Сохань та представників її наукової школи. У книгах «Поезія життєтворчості» (2009) та «Мистецтво життєтворчості» (2010) авторка розмірковує про природу життєтворчості. У цих працях закладені методологічні і світоглядні основи життєтворчості особистості, зокрема, щодо людини як суб'єкта власного життя.

За твердженням Т. Шелег, представники усіх психологічних напрямів підкреслюють значущість такої психічної функції як трансценденція у життєтворчості. Сюди ж можна додати рефлексію (як чутливість до побічного продукту) (В. Ямницький, Л. Яновська) і здатність до смислоутворення – здатність до виявлення нових смислів (Л. Яновська, О. Сухоруков, Д. Леонтьєв).

Феномен рефлексії дослідники розглядають у межах таких підходів: усвідомлення (Л. Виготський, Н. Гуткіна, О. Леонтьєв, В. Пушкін, І. Семенов, Є. Смирнова, А. Сопіков, С. Степанов та ін.); мислення (Н. Алексєєв, А. Брушлінський, В. Давидов, О. Зак, В. Зарецький, Ю. Кулюткин, С. Рубінштейн, І. Семенов, С. Степанов та ін.); творчості (Я. Пономарьов, Ч. Гаджиєв, С. Степанов, І. Семенов та ін.); спілкування (Г. Андрєєва, А. Бодальов, С. Кондратьєва та ін.); особистості (К. Абульханова-Славська, Л. Анциферова, Л. Виготський, Б. Зейгарник, А. Холмогорова та ін.).

Питанням змісту поняття «педагогічна технологія» займалися Я. Коменський, М. Кларк, П. Мітчел, М. Кларин, Г. Селевко, О. Пехота, Б. Ліхачов, І. Волков, П. Москаленко, В. Сластьонін та інші [5, с. 63].

Отже, актуальність проблеми життєтворчості у сучасній педагогічній науці зумовлюється інтересом учених до формування та розвитку людських якостей, завдяки яким особистість може усвідомлювати авторство власного життя та творчо підходити до його організації. Разом з тим до цього часу залишається низка нерозв'язаних питань щодо ефективних шляхів становлення особистості, здатної до життєтворчості. Залишаються неповністю дослідженими передумови продуктивної життєтворчості особистості, які закладаються в шкільному віці засобами життєтворчо орієнтованої освіти, а також технології їх формування.

Мета статті – розкрити зміст проєктивно-рефлексивної технології навчання як засобу становлення особистості учня, здатного до життєтворчості. Завдання: обґрунтувати доцільність застосування проєктивно-рефлексивної технології для становлення особистості, здатної до життєтворчості, розкрити етапи реалізації даної технології на прикладі організації освітньо-реабілітаційного процесу в КЗ «Хортицький навчально-реабілітаційний багатопрофільний центр» ЗОР та представити деякі компоненти навчально-методичного забезпечення впровадження проєктивно-рефлексивної технології в освітній процес.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під становленням особистості, здатної до життєтворчості ми розуміємо процес таких якісних змін особистості учня, який призводить до максимальної суб'єктивізації освітнього процесу та набуття учнем здатності творчо перетворювати наявні теоретичні та практичні знання в стратегії індивідуальної життєдіяльності (у відповідності до його життєвих смислів, пріоритетів та цінностей). Обґрунтуємо ключові компоненти даного визначення. По-перше, в його основу закладена діяльнісна парадигма (О. Джура, І. Єрмаков, Л. Сохань, Г. Несен, Л. Яновська та інші) та принцип суб'єктності. Так, за твердженням Т. Шелег, «формування та розвиток здатності до життєтворчості стає можливим саме тому, що особистість стає реальним суб'єктом життєдіяльності, сама може визначати свої відносини в життєвому світі, змінювати способи відносин, приймати на себе відповідальність за власну самість. ... здатність особистості до життєтворчості проявляється у здатності перетворювати і розширювати життєвий світ, змінювати та організовувати свою систему відносин у процесі розвитку» [10]. Тотожна думка доводиться результатами наукового дослідження В. Ямницького та Л. Яновської, яке вказує на те, що формування та розвиток здатності до життєтворчості стає можливим саме тому, що особистість стає реальним суб'єктом життєдіяльності, сама може визначати свої відносини в життєвому світі, вирішувати психосоціальні проблеми тощо. Аналіз феномену життєтворчості, здійснений О. Джурою, дозволяє констатувати, що більшістю науковців виокремлюється така невід'ємна характеристика життєтворчості, як суб'єктивність: особистість у цьому процесі виступає як розвинена індивідуальність, суб'єкт свого індивідуального життя. Загальною особливістю різних чинників, які впливають на формування і розвиток життєтворчості особистості, за твердженням науковця, є те, що всі вони спрямовані на вироблення в людині активно-діяльної позиції щодо універсальних, світоглядно-ціннісних орієнтирів і творчо-гармонізаційного ставлення до

об'єктивного середовища [2]. Л. Яновська дотримується такої ж думки та у своїх роботах виділяє процесуально-динамічний (суб'єктно-діяльнісний) підхід як найбільш перспективний у дослідженні закономірностей формування і розвитку життєдіяльності особистості. У роботах Л. Анциферової підкреслюється творчий характер розвитку життєдіяльності та відзначається два фактори, що створюють можливість цього виходу: діяльність і «відкритість» міжособистісному просторові [11]. Дотримується діяльнісної парадигми у визначенні змісту концепту життєтворчості також Л. Вознюк, яка зазначає, що змістом життєвої компетентності, як передумови життєтворчості, є уміння учня пізнавати себе, оточуючий світ; уміння змінювати себе не тільки відповідно до обставин, а постійно рухатись уперед, тобто еволюціонувати духовно і фізично через власне самовдосконалення [1].

По-друге, ключовою ланкою набуття учнем здатності до перетворення набутих знань у стратегії життєдіяльності є задіяння рефлексивного компоненту цілісного розвитку особистості учня. Так, за твердженням О. Джури, більшість дослідників наголошують на цілісності прояву процесу життєтворчості за вектором «внутрішній – зовнішній світ», що забезпечується такими особистісними характеристиками, як «здатність до життєтворчості», «спрямованість розвитку», «життєтворчий потенціал». При чому адекватність зовнішніх проявів життєтворчості забезпечується внутрішніми властивостями особистості, а саме: розвинутою свідомістю і самосвідомістю (саморефлексією), інтернальністю тощо. У роботах Л. Анциферової підкреслюється значення виходу особистості за межі власного світу (рефлексивна здатність). Парадигму аутопсихічної компетентності особистості в контексті педагогіки життєтворчості розглядає у своїх роботах В. Ницета, яку тлумачить як уявлення індивіда про себе, на основі якого він вибудовує свою взаємодію з іншими людьми й ставиться до себе, що визначає «Я – концепцію» цілісність якої полягає в одночасному співіснуванні таких компонентів: «актуального Я» (того, яким суб'єкт бачить себе в теперішньому, сукупності самоідентифікації, самоактуалізації, самосвідомості, самопізнання, самовизначення, самосприйняття, самоствердження, рефлексії, самооцінки, самоповаги); «ідеального Я» (уявного типу особистості, яким індивід повинен був би стати, виходячи із соціально схвалених норм, що мотивують тенденції розвитку та самоздійснення особистості); «потенційного Я» (іпостасей особистості, що мають здатність актуалізуватися за суттєвих змін життєвого світу); «динамічного Я» (домагань особистості, ідентифікації з ідеалами, уявлень про бажані ролі) [1]. За твердженням В. Ницети, теоретичне дослідження концептуальних положень педагогіки життєтворчості дає підставу вважати володіння індивідом різними типами мислення компетенцією у складі життєвої компетентності особистості. Мова йде про такі види мислення: холістичне (І. Єрмаков), прогностичне (Є. Павлютенков), рефлексивне (О. Івашенко, В. Горохов, Л. Гапоненко, Н. Дметерко), стратегічне (В. Доній, Г. Несен, Л. Сохань, І. Єрмаков), критичне (Є. Полюдова, І. Єрмаков, І. Погоріла), критичне творче як мислення вищого порядку (Н. Юліна, А. Тягло, Т. Воропай, Т. Олійник). Л. Сохань, описуючи життєтворчі здібності, необхідні особистості для творчої організації власного життя, відмічає характерні для життєтворчості особливості мислення: сміливість, гнучкість, уміння особистості нестандартно мислити, знаходити нові алгоритми вирішення життєвих завдань, зміни життєвих ситуацій або якостей самої особистості, передбачати можливий розвиток подій соціального та індивідуального життя [6, с. 191].

Отже, на основі аналізу наукових досягнень щодо проблеми становлення, розвитку і реалізації життєтворчості дитини, приходимо до висновку про складність цього процесу та про особливості його здійснення у ході системної взаємодії внутрішніх механізмів творчої активності суб'єкта та зовнішніх обставин. У контексті нашого дослідження внутрішніми механізмами нами були визначені рефлексивні механізми цілісного розвитку особистості, а зовнішніми – життєтворчий освітній простір.

На прикладі комунального закладу «Хортицький національний навчально-реабілітаційний багатопрофільний центр» Запорізької обласної ради, як Школи життєтворчості, розглянемо механізм становлення особистості, здатної до життєтворчості за рахунок запровадження проєктивно-рефлексивної технології навчання. Підґрунтям цієї технології є прогностично-дедуктивний метод побудови діяльності та задіяння

механізму рефлексії пізнавальної активності. Освітня діяльність за цією технологією допомагає учню включитися в активну соціальну дію, а учителю – подолати стереотип суб'єктно-об'єктної педагогічної парадигми.

Застосування проєктивно-рефлексивної технології навчання для розвитку життєвої компетентності учня зумовлено багатьма перевагами:

- технологія дозволяє перевірити та закріпити на практиці теоретичні знання;
- забезпечує продуктивний зв'язок теорії та практики у процесі навчання;
- життєвим результатом технології є продукт (кінцевий результат вивчення модуля), а умовами, інструментами його досягнення є компетенції учня;
- даний метод сприяє набуттю учнем життєвого досвіду, необхідного для розвитку та функціонування як його окремих компетенцій, так і життєвої компетентності в цілому;
- робота за цією технологією сприяє формуванню вмінь та навичок, становленню життєвих принципів та цінностей, які в подальшому позитивно впливатимуть на його життєдіяльність.

Ставлячи головним пріоритетом розвиток особистості дитини та її життєтворчого потенціалу, проєктивно-рефлексивна технологія набуває таких ознак:

- орієнтація не на накопичення знань будь-якою ціною, а на збудження інтересу до набуття знань;
- пріоритетність розвивального аспекту навчання на противагу перевантаження учнів фактичним матеріалом;
- самостійність вирішення учнями питань методів власної освіти, способів і темпів вивчення матеріалу;
- індивідуалізованість способів організації навчальної праці: кожен учень самостійно планує і проходить свій шлях оволодіння програмним матеріалом;
- «навчальна діяльність» набуває ознак «навчальної активності», спрямованої на досягнення свідомо поставлених цілей (пов'язаних із задоволенням її потреб або на виконання вимог з боку суспільства);
- аналіз та контроль власного навчання здійснюється учнем за рахунок задіяння механізму рефлексії.

Засобами цієї технології долаються труднощі у вирішенні питань про обсяг навчального матеріалу, що має засвоїти учень, про методи самоосвіти та її форми, оскільки учень, на основі власних освітніх потреб, визначає стратегічні та тактичні цілі з опанування навчальних предметів та складає індивідуальний план їх досягнення. Роль вчителя у цьому процесі набуває фасилітативних ознак. На основі глибокого інтересу до учня, обізнаності щодо його індивідуальних можливостей, інтересів та здібностей, вчитель допомагає учню визначити стратегічну освітню мету та шляхи її реалізації; створює такі умови, щоб кожна дитина йшла «від успіху до успіху», здійснюючи себе як особистість. На уроках учитель разом з учнями підбирає такі форми роботи, в яких повною мірою задовольняються потреби дітей і в знаннях, і в саморозвитку. Отже, проголошуючи знання не метою, а інструментом освіти, проєктивно-рефлексивна технологія вказує на перевагу самоосвіти та практично здобутого і зорієнтованого знання (життєвого знання) над знанням формальним, необхідним лише для освіченості.

Як було означено вище, науково обґрунтованою основою даної технології є задіяння механізмів рефлексії суб'єктів освітнього процесу. Розглянемо детальніше методологічний зміст цього поняття. Рефлексія (від лат. reflexio – звернення назад) – роздум людини, спрямований на аналіз самої себе (самоаналіз) – власних станів, своїх вчинків і минулих подій, це – «розмова з самим собою». Аристотель визначав рефлексію як «мислення, спрямоване на мислення», Р. Декарт ототожнював рефлексію зі здатністю індивіда зосередитися на утриманні своїх думок, абстрагувавшись від усього зовнішнього, тілесного, Дж. Локк розділив відчуття і рефлексію, трактуючи останню як особливе джерело знання.

Концепцією, в якій рефлексії відводиться провідна роль у самодетермінації людини, є суб'єктно-діяльнісний підхід С. Рубінштейна. Науковець підкреслював, що «виникнення свідомості пов'язано з виділенням з життя і безпосереднього переживання рефлексії на навколишній світ і на самого себе». У даній концепції рефлексія має

не тільки функції аналізу того, що було, але і являє собою реконструкцію та проектування свого «Я», життєвого шляху і в результаті – життя людини. За словами Я. Пономарьова, рефлексія виступає однією з головних характеристик творчості. Людина стає для самої себе об'єктом управління, з чого випливає, що рефлексія, як «дзеркало», що відбиває всі ті зміни, що відбуваються у ній, стає основним засобом саморозвитку, умовою і способом особистісного зростання. Отже, глибинний зміст поняття «рефлексія» дає підставу стверджувати, що це – один з провідних засобів організації індивідуалізованої життєтворчості людини.

Проективно-рефлексивна технологія, засобами якої задіюються рефлексивні механізми особистості, побудована таким чином, що всі типи рефлексивної діяльності реалізуються в процесі навчання, а саме:

- кооперативна рефлексія (проекування колективної діяльності і кооперація спільних дій суб'єктів діяльності);
 - комунікативна рефлексія (найважливіша складова розвинутого спілкування та міжособистісного сприйняття, яка характеризується як специфічна якість пізнання людини людиною);
 - особистісна рефлексія (дослідження власних вчинків суб'єкта, образів власного «Я» як індивідуальності);
 - інтелектуальна рефлексія (предметом її є знання про об'єкт і способи дії з ним.
- Розглядається переважно у зв'язку з проблемами організації когнітивних процесів переробки інформації і розробки засобів навчання за рішенням типових завдань).

Всі види рефлексії активізуються за умови створення установки дитини на спостереження і аналіз процесу власного пізнання, поведінку і розуміння цієї поведінки іншими. Рефлексія власної діяльності розглядається в трьох основних формах залежно від функцій, які вона виконує в часі: ситуативна, ретроспективна і перспективна рефлексія.

Ситуативна рефлексія активізується на уроці під час безпосереднього аналізу ситуації, що виникла. Вона виступає у вигляді «мотивувань» і «самооцінок» та забезпечує безпосередню включеність суб'єктів освітнього процесу в ситуацію, осмислення її елементів, аналіз того, що відбувається в даний момент, тобто здійснюється рефлексія «тут і тепер». Ретроспективна рефлексія служить для аналізу та оцінки вже виконаної діяльності, подій, що мали місце в минулому. Рефлексивна робота спрямована на більш повне усвідомлення, розуміння і структурування отриманого в минулому досвіду, зачіпаються передумови, мотиви, умови, етапи і результати діяльності чи її окремі етапи. Ця форма може служити для виявлення можливих помилок, пошуку причин власних невдач і успіхів. Перспективна рефлексія включає в себе роздуми про майбутню діяльність, уявлення про хід діяльності, планування, вибір найбільш ефективних способів, що конструюються на майбутнє.

Окрім вищезазначеного, задіяння проективно-рефлексивних механізмів передбачає спеціальну організаційну структуру побудови інноваційного навчального процесу, а саме: підготовчу роботу вчителя та реалізацію 4 етапів навчального процесу.

Підготовча робота вчителя включає:

- розподілення матеріалу навчального курсу за чвертями з резервом часу (формування великих змістових модулів);
- визначення понятійного апарата, знань, умінь, навичок щодо кожного модуля;
- створення варіативного методичного банку вчителя щодо опанування певного матеріалу (форми організації діяльності, методи, прийоми, види діяльності, засоби навчання);
- визначення критеріальних різномірних показників щодо засвоєння матеріалу кожного змістового модуля, розробку експертного інструментарію.

І етап навчального процесу – планування діяльності.

Організаційна форма: *вступний урок.*

Структура вступного уроку:

- загальна характеристика змістового модуля;
- представлення понятійного апарату, вимог до знань, умінь та навичок щодо даного змістового розділу;

- розгорнуте подання учням можливих форм, засобів та видів діяльності щодо опанування матеріалом (за варіативним методичним банком учителя), залучення учнівських пропозицій щодо варіантів організації навчання (окреме обговорення способів проміжного контролю);

- складання загального плану засвоєння змістового модуля відповідно до розподілу навчальних годин;

- складання індивідуальних проектів учнів на основі загального плану (з визначенням терміну виконання).

II етап навчального процесу – організація навчальної діяльності.

Організаційні форми: *різноманітні типи робочих уроків відповідно до загального плану; самостійна навчальна діяльність учнів (під час самопідготовок і вільного часу у розпорядку дня та у вихідні дні); консультування, індивідуальні навчальні години; узагальнюючий урок.*

Порядок роботи:

- виконання індивідуальних проектів та індивідуальних планів засвоєння змістового модуля:

- рейтингове оцінювання пізнавальної активності учнів;

- проміжний контроль.

III етап навчального процесу – експертне оцінювання знань учнів.

Організаційна форма: *експертно-контрольний урок.*

Застосовуються різноманітні види контролю засвоєння матеріалу змістового модуля (рівень засвоєння матеріалу оцінюється у балах за 12-бальною системою).

IV етап навчального процесу – підведення підсумків діяльності щодо засвоєння навчального матеріалу змістового модуля.

Організаційна форма: *підсумковий урок.*

Підсумковий урок має таку структуру:

- колективний аналіз і самоаналіз ефективності навчальної діяльності;

- підсумкове оцінювання навчальної діяльності учнів на основі експертної оцінки з урахуванням рейтингу пізнавальної активності.

Проективно-рефлексивна технологія передбачає використання спеціальної експертно-рейтингової методики оцінювання навчальних досягнень, яка має 5 характерних рис:

1) Весь програмний матеріал з предмета розбивається на змістові модулі.

2) У процесі вивчення матеріалу змістового модуля у робочий зошит учителя та щоденник учня виставляються словесні заохочувальні відмітки «добре» та «відмінно» за високу пізнавальну активність, старанність та ретельність виконання об'єму робіт з теми, що вивчається і т. ін. (оцінка «відмінно» виставляється в разі високої якості виконаної роботи).

На основі заохочувальних оцінок визначається рейтинг пізнавальної активності учня в опануванні даного змістового модуля:

- наявність великої кількості оцінок – високий рейтинг;

- невелика кількість оцінок – середній рейтинг;

- відсутність оцінок – низький рейтинг.

3) Вивчення змістового модуля завершується експертним оцінюванням знань учнів у різній формі: контрольна робота, опитування, залік (усний, письмовий), семінар, зріз знань, творча робота, інтерактивна форма і т. ін.

4) Підсумкова оцінка засвоєння змістового модуля (оцінка за чверть, семестр) виставляється на основі експертної оцінки з урахуванням рейтингу учня.

Високий рейтинг, як правило, підтверджує високу експертну оцінку або дає підстави учителю для підвищення підсумкової оцінки на 1-2 бали з метою заохочення і стимулювання активності учнів.

Високий рейтинг в окремих випадках може також слугувати підставою для виставлення підсумкової оцінки «автоматом».

Низький рейтинг може вплинути на зниження підсумкової оцінки або спонукати вчителя до проведення більш детального підсумкового контролю з теми для окремих учнів.

5) Оцінка за чверть виставляється на основі підсумкових модульних оцінок.

В основу організації навчального процесу за проєктивно-рефлексивною технологією покладена самостійна робота учнів, як різнобічне, поліфункціональне явище і має не тільки навчальне, а й особистісне, суспільне значення. «Мета школи – привчити до життя, розуміти його, знайти в ньому своє місце. Для цього ж слід розвивати самостійність дитини» (С. Русова) [4]. Під час формування самостійності в пізнавальній діяльності необхідно мати на увазі два тісно пов'язані між собою завдання: навчити учнів самостійно оволодівати знаннями та формувати свій світогляд та навчити учнів самостійно застосовувати знання в навчальній та практичній діяльності.

Самостійність треба розуміти як узагальнену характеристику активності учня, що виявляється в його незалежності (виконує роботу сам, без участі вчителя, вміє без прямого керівництва і допомоги ззовні, власними силами досягти поставленої мети), творчої ініціативи (самостійно виконує мисленнєві операції, самостійно орієнтується в навчальному матеріалі; час виконання роботи суворо не регламентований, учневі надається свобода вибору змісту і способів виконання завдання) і рефлексивності (аналізує ситуацію або наслідок праці, щоб дати їм оцінку). Як дидактичне явище, самостійна робота, з одного боку, є навчальним завданням, яке повинен виконати учень, з іншого – формою вияву відповідної діяльності: пам'яті, мислення, творчого відображення, поглиблення та розширення сфери дії раніше отриманих знань. Особливістю організації самостійної пізнавальної діяльності учнів є по-перше, відповідність запропонованих учням завдань до їх можливостей та, по-друге, пред'явлення цих завдань у певній системі, основою якої повинне бути поступове зростання пізнавальної самостійності дітей, що здійснюється шляхом ускладнення як матеріалу, так і розумових задач, а також шляхом зміни ролі і рівня допомоги вчителя. Виходячи з означеного вище, вимоги до самостійної діяльності учнів можна сформулювати таким чином: самостійна робота повинна сприяти розвитку розумової активності учнів та спиратися на їхні знання, вміння, навички та життєвий досвід; має бути різноманітною за формою та змістом; вносити у освітній процес елемент новизни; заохочувати до різностороннього вивчення предметів.

Згідно етапів реалізації проєктивно-рефлексивної технології навчання та на основі викладеного вище нами були виокремлені та систематизовані особливості організації самостійної навчальної діяльності учнів за проєктивно-рефлексивною технологією та представлені у схемі (рисунок 1).

Окрім цього зазначимо, що впровадження проєктивно-рефлексивної технології навчання передбачає також використання таких компонентів навчально-методичного забезпечення, як: орієнтовний алгоритм самоаналізу учня, алгоритм ведення зошита учнем по предмету за проєктивно-рефлексивною технологією навчання, алгоритм визначення домашнього завдання, анкета для експрес-опитування учнів та ін. Розглянемо детальніше.

У зв'язку з особливостями організації освітнього процесу за проєктивно-рефлексивною технологією, особливих характеристик набуває процес ведення зошита учнем по предмету. Так, на початку кожного змістового модуля, учень у зошиті робить записи у такій послідовності: тема розділу; понятійний апарат; знання, уміння, навички, яких планує набути; загальний план вивчення модуля та індивідуальний проєкт його реалізації; відображає процесуальні матеріали під час вивчення модуля: індивідуальні плани самостійної роботи; конспекти робочих уроків; виконання вправ, практичних видів роботи, розв'язування задач; визначення труднощів, формулювання питань для консультування, фіксація відповідей (за потребою); виконання творчих видів роботи (у зошиті або іншим способом); виокремлення матеріалу для заучування напам'ять (правила, формули, дати, визначення понять). Наприкінці вивчення змістового модуля учень здійснює самоаналіз освітньої діяльності та підводить підсумки роботи.

Оскільки обов'язковим компонентом навчання за проєктивно-рефлексивною технологією є самостійна робота учня над темою, то особливого значення у цьому процесі набуває процес визначення змісту домашнього завдання за предметом. Алгоритм цієї діяльності має включати два змістових компонента: *колективно визначене домашнє завдання* (визначення типу наступного уроку, виду роботи до наступного уроку,

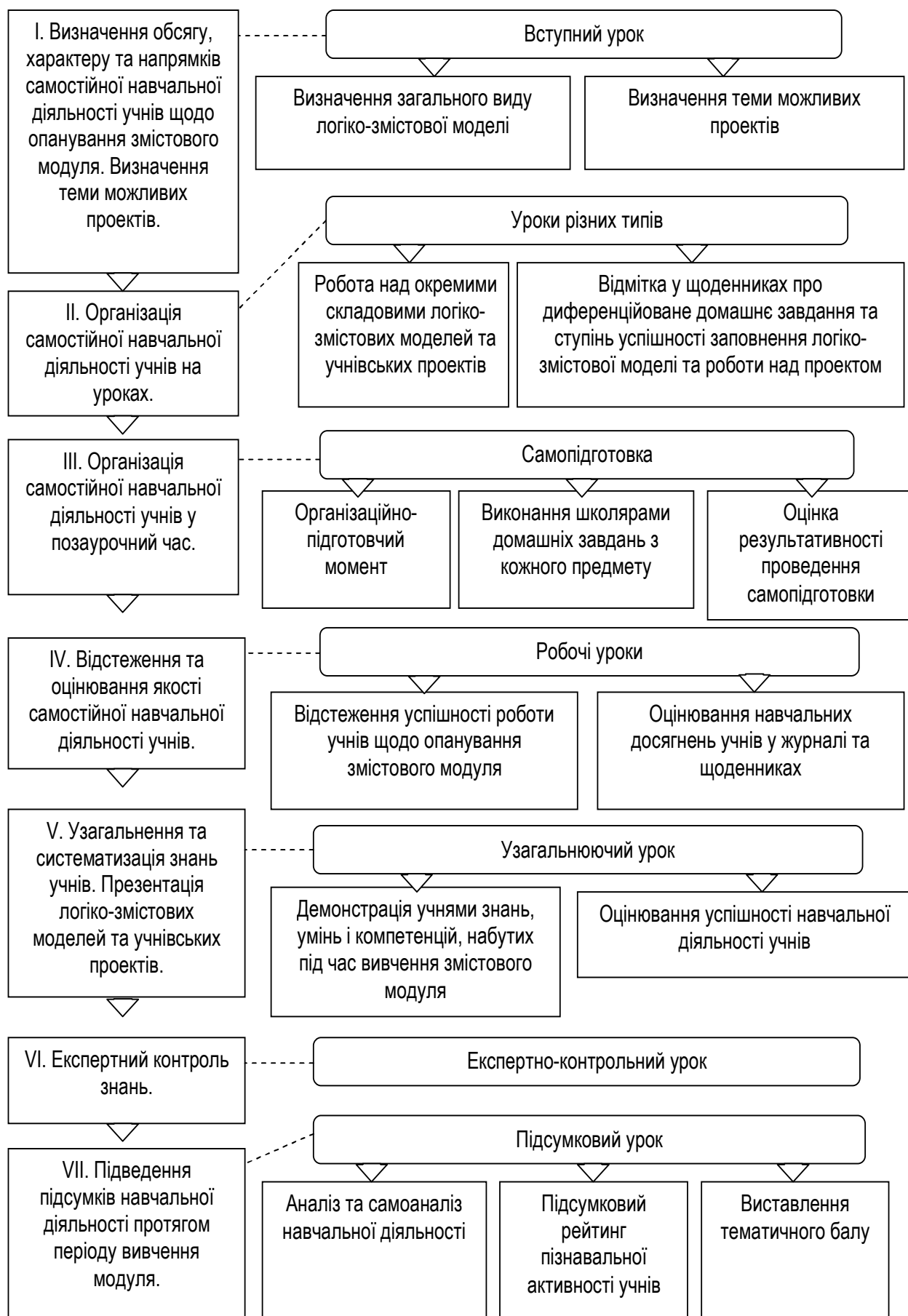

Рис. 1. Поетапна схема організації самостійної навчальної діяльності учнів за проективно-рефлексивною технологією

перелік знань, умінь, що будуть потрібні учням для участі у тому чи іншому виді роботи) та *індивідуально визначене домашнє завдання* (визначення змісту, обсягу, способу виконання домашньої роботи щодо кожного виду роботи, передбаченого у наступному уроці).

Технологія організації навчального процесу за проективно-рефлексивним принципом передбачає етап оцінювання якості освітнього процесу та виставлення, окрім 12-бальної оцінки, рейтингу активності учня. Цей тип оцінювання здійснюється всіма суб'єктами освітнього процесу: учнями та вчителями.

Так, підводячи підсумки роботи та здійснюючи самоаналітичну діяльність, учень може використати такий алгоритм:

- Які задачі я ставив перед собою по вивченню даної теми (поверхове ознайомлення з матеріалом / глибоке вивчення матеріалу).
- Моя участь у складанні загального плану.
- Яким чином було складено індивідуальний проект, індивідуальні плани.
- Які види роботи із загального та індивідуального планів для мене були найбільш ефективними.
- Найцікавіші для мене моменти у вивченні теми.
- Яких знань мені вдалося набути з даної теми, з яких джерел. Робота з яким джерелом інформації для мене була найбільш ефективною.
- У якій мірі допомогло у засвоєнні матеріалу (спілкування з учителем, з вихователем, з однокласниками, з батьками).
- Чи задоволений я своєю участю у колективній роботі класу.
- Якими знаннями та в якій формі мені вдалося поділитися з товаришами.
- Чи вдалося мені ефективно розподілити свій час.
- Як я використав вихідні дні та вільний час.
- Що заважало в роботі.
- Мої пропозиції щодо покращення колективної роботи.
- Як би я визначив свій рейтинг пізнавальної активності.
- На яку оцінку своїх успіхів я претендую. Чому?

З метою визначення якості освітнього процесу за проективно-рефлексивною технологією педагог використовує анкету для опитування учнів, що містить такі орієнтовні запитання:

При вивченні яких предметів Ви:

- Плануєте свою навчальну діяльність?
- Вивчаєте тему відповідно до складеного загального плану?
- Керуєтесь своїм індивідуальним планом при підготовці домашніх завдань?
- Розумієте, навіщо потрібні ті чи інші знання та вміння?
- Прагнете мати високий рейтинг та приділяєте цим предметам найбільше уваги?
- Відчуваєте інтерес, творчий підйом і психологічний комфорт?
- Навчаєтесь вчитися, організовувати свою навчальну діяльність, оволодіваєте загальнонавчальними вміннями та навичками?
- Оволодіваєте вміннями самостійно набувати знання, співпрацюєте в цьому напрямку з учителем?
- Намагаєтесь бути активними в ході уроку?
- В цілому підвищуєте свою життєву компетентність, навчаєтесь самостійно міркувати, свідомо набувати та застосовувати знання, набуваєте життєвий досвід для досягнення життєвого успіху?

Відстеження ефективності впровадження збагаченої проективно-рефлексивної технології педагог здійснює відповідно до таких критеріїв та показників:

- знання учнем типів уроків, форм і методів роботи, видів контролю (учень складає індивідуальний план, загальний план та вибирає форми контролю);
 - вміння знаходити головне і встановлювати взаємозв'язки між елементами теми.
- Володіння раціональними способами засвоєння матеріалу (учень складає логіко-змістовну модель до теми або її частини);

- готовність до вибору творчих завдань, проектів, рефератів, міні-досліджень, презентацій (учень активно бере участь у розробці проектів, підготовці рефератів, проводить міні-дослідження та проблемні презентації);

- здатність до презентації результатів групової та індивідуальної роботи (учень логічно та зв'язно викладає результати проведеної роботи, розподіляє ролі для колективної презентації результатів роботи тощо);

- здатність до ефективної роботи учнів у групах (мікрогрупах) (учні із задоволенням об'єднуються в групи та активно обговорюють групові завдання).

Висновок. Видатний педагог початку ХХ сторіччя Софія Федорівна Русова: «Мета школи – привчити до життя, розуміти його, віднайти в ньому своє місце». Саме в умовах школи життєтворчості – сучасного освітнього закладу – учень розвиває життєтворчий потенціал, набуває освітніх компетенцій, оволодіває «мистецтвом навчання». Забезпечуючим процесу саморозвитку та самоактуалізації дитини є механізм рефлексії, що задіюється засобами проєктивно-рефлексивної технології навчання. Дана технологія уособлює інноваційний пошук Хортицького центру вже протягом 20 років та дає змогу позиціонувати його як Школу життєтворчості. Підтвердженням цього є слова Івана Гнатівича Єрмакова: «Нова школа, школа життєтворчості, має базуватися на нових методах навчання, нових взаємостосунках, нових життєтворчих технологіях, які дозволяють людині ХХІ століття жити в гармонії зі світом, суспільством і з собою».

Література

- 1. Вознюк Л. В.** Компетентнісний підхід в розвитку особистості школяра [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.adm.dp.ua/OBLADM/obl dp.nsf/archive/7B56CF1D1619DFAEC225798800314C04?opendocument>
- 2. Джура О. Д.** Становлення життєтворчості особистості в контексті модернізації української освіти : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня доктора філософських наук : спец. 09.00.10 «Філософія освіти» / О. Д. Джура. – К., 2012. – 33 с.
- 3. Єрмаков І. Г., Нечипоренко В. В., Пузіков Д. О.** Проектне бачення компетентнісно спрямованої середньої школи: Практико-орієнтований посібник. – Запоріжжя: Вид-во Хортицького національного навчально-реабілітаційного багатопрофільного центру, 2011. – 204 с.
- 4. Життєва компетентність особистості: від теорії до практики:** Науково-методичний посібник / За ред. І. Г. Єрмакова. – Запоріжжя: ХНРБЦ, 2006. – 640 с.
- 5. Інновації в дошкільді.** Програми, технології, проекти, ідеї, досвід : Посібник на допомогу дошкільчим працівникам / Авт.-упор. : Л. В. Казузька, М. В. Отрощенко. – Мандрівець, 2012. – 376 с.
- 6. Ницета В.А.** Життєва компетентність особистості : до питання створення функціональної моделі / В.А. Ницета // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки : зб. наук. пр. / [редкол.: Т.І. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. – Запоріжжя : [б. в.], 2008. – Вип. 51. – С. 257-264.
- 7. Синергетика в освіті:** контекст людиноцентризму: монографія / В. Г. Кремень, В. В. Ільїн; [Національна академія педагогічних наук України]. – К. : Педагогічна думка, 2012. – 368 с.
- 8. Соціальна і життєва практика учнів 12-річної школи:** Практико-орієнтований збірник / За ред. І. Г. Єрмакова, Г. Г. Ковганич. – Запоріжжя: Хортицький навчально-реабілітаційний багатопрофільний центр, 2006. – 270 с.
- 9. Указ Президента України №344/2013** «Про національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>.
- 10. Шелег Т. В.** Вплив захисних механізмів психіки на життєтворчість особистості [Електронний ресурс] / Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vchdpu/psy/2012_105_2/Sheleh.pdf
- 11. Яновська Л. В.** Динаміка здатності до життєтворчості особистості у дорослому віці: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Яновська Лариса Володимирівна ; наук. кер. Полетаєва Н. О ; Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського . – Одеса, 2006. – 234 с.

References

- 1. Voznjuk L. V.** Kompetentnisnyj pidhid v rozvytku osobystosti shkoljara [Elektronnyj resurs] / Rezhym dostupu : <http://www.adm.dp.ua/OBLADM/obl dp.nsf/archive/7B56CF1D1619DFAEC225798800314C04?opendocument>
- 2. Dzhura O. D.** Stanovlennja zhyttjetvorchosti osobystosti v konteksti modernizacii' ukrai'ns'koi' osvity : avtoreferat dys. na zdobuttja nauk. stupenja doktora filososf'kyh nauk : spec. 09.00.10 «Filosofija osvity» / O. D. Dzhura. – K., 2012. – 33 s.
- 3. Jermakov I. G., Nechyporenko V. V., Puzikov D. O.** Proektne bachennja kompetentnisno sprjamovanoi' seredn'oi' shkoly: Praktyko zorijentovanyj posibnyk. – Zaporizhzhja: Vyd-vo Hortyc'kogo nacional'nogo navchal'no-reabilitacijnogo

bagatoprofil'nogo centru, 2011. – 204 s. **4. Zhyttjeva kompetentnist' osobystosti: vid teorii' do praktyky:** Naukovo-metodychnyj posibnyk / Za red. I. G. Jermakova. – Zaporizhzhja: HNRBC, 2006. – 640 s. **5. Innovacii' v doskilli.** Programy, tehnologii', proekty, idei', dosvid : Posibnyk na dopomogu doskil'nym pracivnykam / Avt.-upor. : L. V. Kaluz'ka, M. V. Otroshhenko. – Mandryvec, 2012. – 376 s. **6. Nyshheta V.A.** Zhyttjeva kompetentnist' osobystosti : do pytannja stvorennja funkcional'noi' modeli / V.A. Nyshheta // Pedagogika i psykologija formuvannja tvorchoi' osobystosti: problemy i poshuky : zb. nauk. pr. / [redkol.: T.I. Sushhenko (golov. red.) ta in.]. – Zaporizhzhja : [b. v.], 2008. – Vyp. 51. – S. 257-264. **7. Synergetyka v osviti:** kontekst ljudynocentryzmu: monografija / V. G. Kremen', V.V. Il'i'n; [Nacional'na akademija pedagogichnyh nauk Ukrainy]. – K. : Pedagogichna dumka, 2012. – 368 s. **8. Social'na i zhyttjeva praktyka uchniv 12-richnoi' shkoly:** Praktyko zorijentovanyj zbirnyk / Za red. I. G. Jermakova, G. G. Kovganych. – Zaporizhzhja: Hortyc'kyj navchal'no-reabilitacijnyj bagatoprofil'nyj centr, 2006. – 270 s. **9. Ukaz Prezydenta Ukrainy №344/2013** «Pro nacional'nu strategiju rozvytku osvity v Ukraini na period do 2021 roku» [Elektronnyj resurs] / Rezhym dostupu: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>. **10. Sheleg T. V.** Vplyv zahysnyh mehanizmiv psykiky na zhyttjetvorchist' osobystosti [Elektronnyj resurs] / Rezhym dostupu : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vchdpu/psy/2012_105_2/Sheleh.pdf **11. Janovs'ka L. V.** Dynamika zdatnosti do zhyttjetvorchosti osobystosti u doroslomu vici: dys. ... kand. psihol. nauk : 19.00.07 / Janovs'ka Larysa Volodymyrivna ; nauk. ker. Poljetajeva N. O ; Pivdennoukr. derzh. ped. un-t im. K. D. Ushyns'kogo . – Odesa, 2006. – 234 s.

Казаннікова О.В. Проективно-рефлексивна технологія навчання як засіб становлення особистості, здатної до життєтворчості

У статті розглядається проблема створення сучасного освітнього простору, в якому вихованця плекають як творця і проектувальника свого життя. Здійснено аналіз концепту життєтворчості, що використовується у вітчизняній психологічній та педагогічній науці. Визначено складність та особливості здійснення процесу системної взаємодії внутрішніх механізмів творчої активності суб'єкта та зовнішніх обставин, якими були визначені рефлексивні механізми цілісного розвитку особистості і життєтворчий освітній простір. Актуалізовано проблему застосування проективно-рефлексивної технології навчання для розвитку життєвої компетентності учнів навчально-реабілітаційного центру. Розкрито зміст проективно-рефлексивної технології навчання як засобу становлення особистості учня, здатного до життєтворчості, та обґрунтовано доцільність її застосування. Розкрито етапи реалізації даної технології та представлено деякі компоненти навчально-методичного забезпечення впровадження проективно-рефлексивної технології в освітній процес, серед яких особливо виділяється самоаналітична діяльність учня, яка здійснюється за чітким алгоритмом. Визначено критерії та показники ефективності впровадження збагаченої проективно-рефлексивної технології відповідно до знань учнем типів уроків, форм і методів роботи, видів контролю, вміння знаходити головне і встановлювати взаємозв'язки між елементами теми, володіння раціональними способами засвоєння матеріалу тощо.

Ключові слова: життєтворчість, здатність до життєтворчості, рефлексія, проективно-рефлексивна технологія навчання.

Казаннікова Е.В. Проективно-рефлексивная технология обучения как средство становления личности, способной к жизнетворчеству

В статье рассматривается проблема создания современного образовательного пространства, в котором ребенка воспитывают как творца и проектировщика своей жизни. Осуществлен анализ концепта жизнетворчества, который активно используется в отечественной психологической и педагогической науке. Определены сложность и особенности осуществления процесса системного взаимодействия внутренних механизмов творческой активности субъекта и внешних обстоятельств, которыми были определены рефлексивные механизмы целостного развития личности и жизнетворческое образовательное пространство. Актуализирована проблема применения проективно-рефлексивной технологии обучения для развития жизненной компетентности учащихся учебно-реабилитационного центра. Раскрыто содержание проективно-рефлексивной технологии обучения как сред-

ства становлення личности ученика, способного к жизнетворчеству и обоснована целесообразность ее применения. Раскрыты этапы реализации данной технологии и представлены некоторые компоненты учебно-методического обеспечения процесса внедрения проективно-рефлексивной технологии в образовательный процесс, среди которых особенно выделяется самоаналитическая деятельность ученика, которая осуществляется по определенному алгоритму. Определены критерии и показатели эффективности внедрения обогащенной проективно-рефлексивной технологии в соответствии со знаниями учениками типов уроков, форм и методов работы, видов контроля, умение находить главное и устанавливать взаимосвязи между элементами темы, владение рациональными способами усвоения материала и т.д.

Ключевые слова: жизнетворчество, способность к жизнетворчеству, рефлексия, проективно-рефлексивная технология обучения.

Kazannikova O.V. The projectively-reflective technology of education as a means of making up of personality who is capable of life-creation

This paper considers the problem of creating a modern educational environment in which the pupil is brought up as the creator and designer of his or her life. It is analyzed the concept of life-creation that is used actively in psychological and educational science of our country. It is defined the complications and peculiarities of the system interaction process of internal mechanisms of the person creative activity and the external circumstances which identified the reflexive mechanisms of consistent personality development and the life-creation educational space. It is actualized the problem of projectively-reflective learning technologies application for the development of vital competence of students of educational and rehabilitation center. The content of the projectively-reflective learning technology as a means of making up of individual of student who is capable of life-creation is revealed and the reasonability of its application is grounded. It is revealed the stages of this technology implementation and it is presented some components of teaching and methodological support of the implementation of projectively-reflective technology in the educational process, including highlights self-analytic activity of a student that is carried on a certain algorithm. The criteria and effectiveness indicators of introducing of enriched projectively-reflective technology according to students' knowledge of lessons' types, the works forms and methods, types of controls, the ability to find the most important and to link between elements of the theme, the possession of rational way of mastering of the subject etc. are determined.

Keywords: life-creation, to be capable of life-creation, reflection, projectively-reflective learning technology.

Стаття надійшла до редакції 4.12.2013 р.
Статтю прийнято до друку 11.12.2013 р.
Рецензент: доктор педагогічних наук, професор
Павленко А.І.

УДК : 378

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ
ДО СУБ'ЄКТ-СУБ'ЄКТНОГО УПРАВЛІННЯ ПЕДАГОГІЧНИМ ПРОЦЕСОМ**

Кожевникова А.В.

Актуальність дослідження. Сьогоднішні зміни в освіті вимагають відповідних змін у професійній підготовці вчителя, як конкурентоспроможного фахівця, що обумовлює потребу розробки нових технологій роботи зі студентами у вищих педагогічних закладах та обґрунтуванні педагогічних умов формування готовності майбутніх вчителів до суб'єкт-суб'єктного управління педагогічним процесом. Запорукою успіху та впевненості майбутнього педагога в професійній діяльності є підготовка студен-